

Minuus tavarana

Katariina Mäkinen: *Becoming Valuable Selves. Self-Promotion, Gender and Individuality in Late Capitalism.* Acta Universitatis Tamperensis 1732. Tampereen yliopisto 2012. 321 s. ISBN 978-951-44-8810-8

Katariina Mäkisen väitöskirja koskee työelämävalmentamista ja siinä tuotettua ”itsen promootiota”. Tämä kattaa itsen brändäyksen, imagon luomisen, erottautumisen, esiintuomisen, voimaantumisen, myymisen ja mainostamisen. Suomenkielisessä tiivistelmässä se kääntyy *minuuden markkinoinniksi*. Määrällisessä mielessä valmentaminen on marginaalinen ammatti. Silti taitava tutkija voi sen avulla valottaa monia myöhäiskapitalismin kulttuurisia ja työelämän trendejä.

Jo otsikko kertoo, että tutkimuksessa yhdistetään sukupuolen ja kapitalismin teoriaa. Kapitalismi ja erityisesti sen työmarkkinat ovat se konteksti, jossa sekä minuuden markkinointi että tuotetut minuudet tulevat ymmärrettäviksi. Tutkimuksen tavoitteena on tunnistaa ne ”diskursiivisesti ylläpidetyt artikulaatiot, jotka kehystävät itsen promotionaalisisissa prosesseissa”. Mäkinen painottaa tutkimuksensa kriittisyyttä ja poliittisuutta, tutkimus ”osallistuu artikuloimisen diskursiivisiin taisteluihin ja pyrkii emansipatoriseen muutokseen”.

Mäkinen painii teoreettisten ja metodologisten sitoumustensa kanssa, taistelee läpi lukuisten fe-

minististen, filosofisten, metodologisten, sosiologisten ja jopa spirituaalisten tutkimuskeskustelujen, haastaa ja kiistää, mutta poimii jotain mukaansakin. Kehykset ja artikulaatiot toimivat metodologisina avaimina. Lisäksi keskustellaan ja kommentoidaan esimerkiksi diskursiivinen materialismi, ideologia, valta, tekstuaalisuus, intertekstuaalisuus, semioottisuus, yksilö, individualismi, yksilöllistyminen, narratiivisuus, narratiivinen toisto, tutkimusetiikka, joitakin mainitakseni. En vakuuttunut siitä, olivatko kaikki väännöt tarpeen. Sivuutan metodologiset pohdinnat tehdäkseen tilaa sosiologisesti kiinnostaville havainnoille ja tulkinnoille.

Mäkinen painottaa kapitalismiteoreettisia sidoksiaan moneen otteeseen ja sanoo lähestyvänsä kapitalismia sekä pysyvien ja inherehtien ominaisuuksien että nykykapitalismia luonnehtivien piirteiden kautta. Marxiakin siteerataan, mutta virikkeet on imetty linjalta uusi (immateriaalinen) talous, Hardt & Negri, italialaiset autonomiset marxistit ja esitarkastajat (Lisa Adkins ja Eeva Jokinen). Näin painottuvat kulttuurinen feminisoituminen, palvelutalouden sekä affektiivinen ja es-

teettinen työ. Toki nämä kontekstotivat minuuden markkinointia suoremmin kuin talouden globalisaatio, finanssialisaatio tai akkumulaatiokriisi.

Tutkijaa askarruttaa kapitalismin ja sukupuolen analyysin yhdistäminen hetkellä, jolloin molempien väitetään olevan uusia. Samaan tapaan kuin uuden talouden ja työn teoria tuntuu relevantilta kapitalismi-kehyselystä, postfeministiset teesit tuntuvat kehystävän osuvimmin sukupuolta. Postfeminismin teemoissa – nainen autonomisena, media- ja kulutuskulttuurin sekä uusliberalismin ihanteellisena subjektina – on paljon promotionaalisten käytäntöjen ymmärtämistä tukevaa.

Valmennuksen moninaisen kentän hahmottaminen on yksi tutkimuksen anteja. Mäkisen tutkimusprosessin aikana anglosaksisissa maissa jo vakiintunut valmentaminen teki vielä tuloaan Suomeen ja suomenkieleen. Samaan aikaan kun *personal branding* antoi *Googlessa* 4,5 miljoonaa osumaa, ”brändää itsesi” vain 30. Ammatillistumista tukevat kansainväliset standardit, yhdistykset ja sertifioitu koulutus. Yhdistyksen verkkosivuilla listattiin vuonna 2008 122 nimeä, kaksi vuot-

ta myöhemmin 266. Mitään sulkeumaa ammatissa ei ole, vaan kuka tahansa voi nimetä itsensä valmentajaksi. Valmentajat itse tekivät eroa epämääräisempään *life coachingiin*, vaikka työelämävalmennuskin pyrkii yksilöiden potentiaalain maksimointiin niin työ kuin yksityiselämässä. Ainakaan Suomessa valmennus ei rajoitu liike-elämään, vaan se on omaksuttu myös pitkäaikaistyöttömien ja marginalisoitujen palveluihin keinona saada ote itsestä ja elämästä.

Tutkimuksen empiirisenä aineistona on nettimateriaalia, valmennuskirjallisuutta sekä 18 työelämävalmentajan haastattelut. Näiden löytäminen ja suostuttelu oli työläs prosessi. Jotkut haastattelut työskentelivät suurissa yhtiöissä tai julkisissa organisaatioissa, osalla oli oma pieni yritys ja osa toimi ammatinharjoittajana. Liike-elämässä ja itsensä työllistäjinä toimivat kertovat ammattiin tuloista erilaisen tarinan kuin julkisen sektorin valmentajat. Edelliset artikuloivat työhön päätyksen itsen löytämisen, oman elämän yrittäjyyden ja brändäyksen kautta, jota he myyvät asiakkailleenkin. Julkisen sektorin valmentajat kertovat akateemisesta päteväytymisestäään. Minä jäin kaipaamaan selkeämpää tietoa siitä, missä julkisen sektorin valmentajat työskentelivät ja miten valmennus suhteutuu yliopistokoulutettuun ohjaukseen, kuntoutukseen ja sosiaalityöhön

Tutkimus sisältää kiinnostavan kuvauksen liike-elämän haastatteluvien ja tutkijan välisestä kuilusta sekä nuoren, kriittiseksi vainutun tutkijan ja itsetietoisten ammattilaisten kohtaamisista. Tutkija(kin) tuli haastettua. Oman otteen eettistä oikeutusta perustellaan

muun muassa vetoamalla informanttien ”kriittiseen kunnioitukseen”. Mäkinen eksplikoii työprosessiaan pitemmälle kuin monissa laadullisissa tutkimuksissa tehdään. Olen samaa mieltä Mäkinen kanssa siitä, että juuri kirjoittaminen paljastaa merkitykset, luo yhteydet muihin teksteihin ja asettaa merkitykset uusiin yhteyksiin. Aineistolähtöisesti hän suuntaa huomion tiettyihin kiinnekohtiin, jotka nousevat toistuvasti esiin tutkimusmateriaalissa. Tällaisia ovat muutos, yksilöllisyys, potentiaali. Mitä pitemmälle tutkimus etenee, sen enemmän tutkimus etäänny aineistosta.

Valmentaminen on paljolti väistämättömäksi miellettyyn yhteiskunnalliseen ja organisaatoriseen muutokseen sopeuttamista. Kun Hardt ja Negri ehdottavat, että immateriaalinen työ on lisääntyvästi pääoman kontrollin ulkopuolella, valmentaminen päinvastoin näyttäytyy keinona, joka tuottaa suostumusta ja poistaa potentiaalisia häiriöitä kapitalistisessa tuotannossa. Minuuden sopeutuva transformaatio tapahtuu kaivamalla esiin henkilössä jo oleva voima ja uniikki yksilöllisyys. Muutosvastarintaa ei näissä aineistoissa pidetä aktiivisena toimijuuksena, vaan merkkinä epäonnistumisesta.

Valmennus saattaa tunnistaa epävarmuuden ulkoiset syyt, jopa ”kapitalismin kriisin”, mutta kääntyy *yksilöön*. Tutkija havaitsee, miten valmentamiskirjallisuuden käsitykset resonoivat yhteiskuntateoriassa esitettyjä uuden talouden ja refleksiivisen yksilöllistymisen teesejä. Muitakin outoja konvergensseja löytyy, kun niin valmennuspuhe, uusliberalismi kuin postfeminismikin kes-

kittyvät yksilölliseen toimijuuden tunteeseen ja ignoroivat poliittis-kollektiivisen toimijuuden. Valmennuksen funktiona on vahvistaa tunnetta oman elämän toimijuudesta pääoman ja sukupuolen tuottamasta epävarmuudesta ja eriarvoisuudesta huolimatta.

Mäkinen irrottaa yksilöllistymisen teemasta muutakin. Hän tarkastelee oivaltavasti luokan ja sukupuolen kaltaisten yhteiskunnallisten suhteiden yksilöllistämistä, kätkemistä yksilöllistäviin käytäntöihin. Sukupuoli ymmärretään lisääntyvästi yksilöllisenä omistuksena, josta niin naiset kuin miehet voivat hyötyä ja jota voidaan käyttää oman yksilöllisyyden (eron) tuottamiseen. Beverley Skeggsistä poiketen Mäkinen argumentoi, että naisia ja alempia luokkia ei suljeta ulos yksilöllistymisestä. Kukaan ei ole vapautettu yksilöllistymisen pakosta. Valmennuksen yleinen sävy on toiveikas: jokaiselle on paikka työmarkkinoilla, sikäli kuin yksilö löytää ja ilmaisee ainutkertaiset kykynsä. Tarpeettomaksi tuleminen pelko ja heikkous, suvereenin ja pätevän yksilön kääntöpuoli, ovat silti läsnä valmennuksessakin.

Potentiaalain käsittelyssä fokuksessa on se, miten valmennuksella lisätään (itsen) arvoa. Minun on vaikea saada otetta siitä, mistä ”arvosta” milloinkin on kysymys, arvon ja lisäarvon tuotannosta, työvoiman arvosta, työvoiman kyvystä tuottaa arvoa vai mistä, ja mikä on arvon (*value*) suhde otikon ”*valuable*”-ilmaisuun. Kun aineisto ei anna vihjeitä siitä, miten arvoa nykykapitalismissa tuotetaan, vauhtia otetaan autonomisteilta, joilla painottuu ”koko elämän” alistuminen arvon tuotannolle. Yhtenevyksiä löytyy,

kun valmennuskirjallisuus puhuu potentiaalin maksimoinnista. Potentiaalin ydin on lupaus joustavuudesta, kyvystä liikkua aiheesta toiseen sekä kyvystä jatkuvaan itsensä parantamiseen. Nykykapitalismissa työvoimaa myydään lupauksilla tai lupaavuudella. Persoonallisen brändin rakentaminen tarkoittaa kykyä kertoa erottuva ja samalla kongruentti tarina itselleen.

Yhteenvetäen valmentaminen on valaiseva esimerkki jälkiammatillisesta, subjektivoitusta, affektiivisesta vuorovaikutustyöstä, samoin paradigmaattinen esimerkki uudentyypisestä urasta, jossa ollaan avoimia uusille tilaisuuksille ja markkinoiden mahdollisuuksille. Myöhäiskapitalismi, sen talous ja työmarkkinat on se kehys,

jossa valmennus ja siinä tuotettu minuuus tulevat ymmärrettäviksi ja mielekkäiksi. Vaikka Mäkinen sanoo painokkaasti noteeraavansa kapitalismin muutoksen, jatkuvuudet ja inherentit piirteet, niin kulturalistisesti sävyttynyttä kehystä enempää kapitalismianalyyksiltä ei kannata odottaa. Eniten nikottelin arvon tuotannon yhteydessä.

Sanoisin, että Mäkisen metodi on niin arkisten, professionaalisten kuin tieteellisten tunnaisuuksien kyseenalaistaminen. Hän paikantaa itseään sisään ja ulos ajanmukaisista feministisistä, sosiologisista ja marxilaisista keskusteluista ja perustelee valintojaan aina siihen saakka, että lukijaa uuvuttaa. Hän ottaa kantaa lukuisiin korkeaviritteisiin

keskusteluihin. Myönteisenä pidän keskustelujen palauttamista maan pinnalle, oman tutkimuksen suuntaviivoiksi.

Minuuden markkinoinnissa Mäkinen on löytänyt hedelmällisen kurkistusaukon, jonka kautta voi katsoa ajan sosiaalisia ja kulttuurisia trendejä. Vaikka työelämän minuusteknologiat eivät ole enää perkaamatonta maaperää, tutkimus palkitsee sekä laajalla yhteiskuntatieteellisellä sivistyksellä että terävillä oivalluksillaan. Vähän yllättävää on, että kiinnekohdaksi ei ole valittu odotetuinta eli uusfoucault'laista hallinnallisuuden ja minuuden teoriaa.

Raija Julkunen